

НОВІ ВИДАННЯ

Андрій Баумейстер, Всеволод Хома

ПІДХІД СПРОМОЖНОСТЕЙ І ЙОГО ФІЛОСОФСЬКЕ КОРИННЯ.

Chiappero-Martinetti, E., Osmani, S., & Qizilbash, M. (Eds.). (2020). *The Cambridge Handbook of the Capability Approach*. Cambridge: Cambridge University Press.

Зміст праці, якій присвячено цей огляд, є важливим передовсім для цілої низки дискусій, що точаться в сучасній аналітичній філософії. Їхнім предметом є роль і місце історії філософії в контексті аналітичного філософування. Почнемо з промовистої тези: «дуже мало великих філософів відомі своєю роботою у сфері історії філософії, а багато з них погано її знали або не цікавилися нею» [Scriven 1977: 233]. Варто нагадати, що позицію на кшталт Скрівенової й сьогодні не можна скидати з рахунків, бо її прихильники вважають, що «вивчення історії філософії має підпорядковуватись вивченню аналітичної філософії» [Nichols 2006: 35]. Водночас є й інший табір, серед представників якого слід згадати такі прізвища, як «Джон Йолтон, Ричард Попкін, Деніел Гарбер, Чарльз Тейлор і Ричард Рорті. Ці мислителі прямо переконують, що у вивченні історії філософії є цінність, а непрямо стверджують, що ця цінність не зводиться до вивчення сучасної аналітичної філософії» [ibid.]. Ця дискусія триває. Коротке нагадування про контекст цієї інтелектуальної суперечки дає нам нагоду краще зрозуміти «Кембридзький посібник із підходу можливостей» (далі – Посібник) [див.: Chiappero-Martinetti et al. 2020], працю, якій присвячено даний огляд.

Посібник складається з трьох частин¹, що містять тридцять п'ять розділів². Кожна частина має свого упорядника і починається з невеликого вступу, написаного ним.

© А. Баумейстер, Вс. Хома, 2022

¹ Частина перша. Історичні попередники та філософські дебати, Частина друга. Методи, виміри та емпіричні докази, Частина третя. Питання в галузі публічної політики.

² Ч. І. 1. Марта Нусбаум, *Підхід спроможностей і історія філософії*. 2. Девід Леопольд, *Карл Маркс і підхід спроможностей*. 3. Леонард В. Самнер, *Корисність та спроможність: Д. С. Міл і Амартія Сен*. 4. Девід Вайнштайн, *Інтелектуальна історія та обґрунтування підходу спроможностей*. 5. Луджіо Бруні, *Сен, Сміт і кембридзька традиція*. 6. Котаро Сузумура, *Підхід спроможностей для добробуту і свобода з позиції економіки добробуту й теорії соціального вибору*. 7. Ільс Остерлакен, *Ресурси чи спроможності? Вступ до дебатів*. 8. Генрі С. Ричардсон, *Ставиться до багатомірності серйозно: спроможності, базові блага Ролза і керівна дія*. 9. Ричард Арнсон, *Підхід спроможностей і політичний лібералізм*. 10. Рутжер Аарсен, *Обираючи список: ахілесова п'ята підходу*

Перша частина може передовсім зацікавити істориків філософії, тоді як дві наступні будуть ближчими фахівцям з практичної філософії, економіки, права, соціології, а також розробникам публічних політик.

Мозафар Кізільбеш, упорядник першої частини «Історичні попередники і філософські дебати», у Вступі, що містить 2 параграфи, описує історичне підґрунтя підходу спроможностей (надалі ПС) та актуальні на сьогодні дискусії в межах цієї теорії. У першому параграфі йдеться про те, що можемо назвати «глобальним корінням». ПС завдячує своїми центральними ідеями носіям різноманітних традицій та представникам різних культур. У першій частині деякі розділи присвячені саме простеженню генези цих ідей. У другому параграфі описується стан справ у сучасних дискусіях навколо ПС. Окремо виділяється комплекс проблем, пов'язаних із нормативним індивідуалізмом і антропоцентризмом.

Наголосимо, що підручник починається з розділу «Підхід спроможностей і історія філософії», автором якого є Марта Нусбаум. Отже, ми можемо небезпідставно припустити, що цей крок є певною маніфестацією значущості історії філософії в згаданій вище дискусії. Здавалось би, підхід спроможностей це теорія, що виникла в другій половині ХХ-го століття й передовсім намагалася дати зрозумілі відповіді на питання економіки та їх філософське обґрунтування. Раніше олімп філософського осмислення економіки був надійно «зарезервований» за фаховими економістами. Тому поява на інтелектуальному горизонті Амартії Сена і Марти Нусбаум, які розробили саме філософське обґрунтування ПС, дала нагоду говорити не тільки про постання нової позиції, але й про залученість історико-філософських начал у їхні аргументи.

У своєму розділі Нусбаум пише про себе в третій особі. Цим вона підкреслює, що прагне не обґрунтувати свою позицію, а лише коротко її описати. Маємо зазначити,

спроможностей. 11. Солава Ібрагім, *Індивідуалізм і підхід спроможностей: роль колективностей в розширенні підходу спроможностей.* 12. Джеремі Бендік-Кеймер, *Політика дива: підхід спроможностей в контексті масового вимирання.*

Ч. II. 13. Мауріс Салс, *Соціальний вибір та підхід спроможностей.* 14. Прасанта К. Патанейк, Йонхшен Ху, *Спроможності і їх вимірювання.* 15. Мартін Ван Хес, *Аналізуючи спроможності: ігри, групи та ефективність.* 16. Коен Деканк'ю, Ерік Схкокаерт, Бланка Зулуґуа, *Застосування підходу спроможностей з повагою до індивідуальних оцінок.* 17. Раві Канбур, *Спроможність, можливість, дохід і рівність.* 18. Тая Бурчард, *Розподіл спроможностей: вгору, вниз, вбік та вперед.* 19. Пітер Дж. Ламберд, С. Субраманьян, *Міжгрупові розрізнення в розподілі людського розвитку: дві очевидні загадки і наші можливі відповіді.* 20. Саман Сез, Марія Ема Сантоз, *Багатовимірна нерівність і людський розвиток.* 21. Сабіна Алкайр, *Порядок денний дослідження багатовимірного вимірювання бідності: важливі питання, на які ще немає відповіді.* 22. Стефан Класен, *Вимірювання гендерної нерівності за допомогою підходу спроможностей: проблеми і виклики.* 23. Джая Крішнакумар, *Економетричні та статистичні моделі для операціоналізації підходу спроможностей.* 24. Александра Боні, Александр Апсан Фредіані, *Розширення спроможностей через дослідження спільної дії.*

Ч. III. 25. Мелані Волкер, *Про освіту і розширення спроможностей.* 26. Маріо Біггері, *Застосування підходу спроможностей до дитячого добробуту і розвитку.* 27. Лорела Терзі, *Спроможності і інвалідність.* 28. Джонатан Вольф, *Соціальна ексклюзія і розвиток спроможностей.* 29. Дес Гаспер, *Безпека людини.* 30. Рольф Ван Дер Ховен, *Нерівність доходів і людські спроможності.* 31. Полі Візард, *Підхід спроможностей і права людини.* 32. Катаріна Гелбер, *Спроможності і закон.* 33. Джей Друдук, *Спроможності, публічний розум і демократична деліберация.* 34. Санджей Дж. Редді, Адель Дауд, *Базові права і спроможності.* 35. Северіна Денеулін, Аугусто Зампіні-Дав'ес, *Релігія і підхід спроможностей.*

що на ідеї Нусбаум вплинули її античні студії, зокрема з Арістотеля³. Вона взагалі починала свою філософську кар'єру як дослідниця грецької і римської античності, а також перекладала з греки і латини. Варто відзначити збірку присвячених Арістотелевому трактатові «Про душу» праць, упорядницею і авторкою якої є Нусбаум [Nussbaum, Oksenberg Rorty 1995]. Амартія Сен, зі свого боку, привносить у ПС багато сюжетів з індуїстської і буддистської традицій. Тут не буде зайвим вказати й на той факт, що дід Сена по материнській лінії, Кшіті Мохан Сен (1880-1960), був одним з найвідоміших дослідників індуїзму в Індії. Свого часу Рабіндранат Тагор запропонував йому вчителювати в його школі в Шантінікетані. Згодом у цій школі навчалась і мати Сена. Вона була знайома з Тагором, який присвятив їй декілька віршів. Зростання в такій атмосфері дуже вплинуло на Амартію Сена й саме тут слід шукати корені його розуміння індуїзму як релігії, що виступає за свободу слова, толерантність і необхідність діалогу з іншими релігіями: буддизмом, джайнізмом, ісламом тощо. Здобутки Сена як економіста й присудження йому Нобелівської премії з економіки в 1998 році – факт більш ніж відомий.

Отож, у першому розділі Нусбаум пропонує нам впорядкувати всі ідейні течії, що вплинули на ПС. Вона виділяє: **західну філософію** (грецька трагедія, Арістотель, стоїки, Гуго Гроцій, Адам Сміт, Імануель Кант, американські батьки-засновники, Джон Стюарт Міл, Томас Гіл Грін, Ернст Баркер, ранній Маркс, Джон Ролз), **не західну** (індуїзм, буддизм, Рабіндранат Тагор) і **напрями думки, які ще досліджуються на наявність можливих зв'язків з ПС** (єврейська, китайська тощо).

У підпунктах про **західну філософію** Нусбаум пропонує говорити про весь історичний розвиток і про сучасний етап ПС як різні комбінації (1) ідеї Арістотеля про вразливість людини й (2) ідеї стоїків про людську гідність, яку має будь-яка людина за фактом свого народження. Усі мислителі, що так чи інакше вплинули на авторів підходу, намагалися співвіднести ці дві ідеї в певній комбінації для розв'язання політичних проблем свого часу: «усі вони прийняли стоїчну ідею рівної гідності, водночас звертаючись до Арістотеля, щоб зрозуміти ті численні моменти, де люди потребують допомоги, щоб жити добре» [Nussbaum 2020: 21].

Наприклад, традиція природного права є яскравим свідченням цього конфлікту. Гуго Гроцій, один із найяскравіших теоретиків природного права, особисто стикнувся з проблемами нерівності та нехтування його гідністю. Бувши армініанином, він зазнав релігійних переслідувань і змушений був тікати з Нідерландів до Франції, рятуючи своє життя. Не менш важливою темою в його творах була війна, яка є наочним прикладом ситуації (на жаль, сьогодні відомої всім українцям), коли людина не має доступу до благ (спроможностей), що уможливають її гідне існування.

Зіткнення Арістотелевих і стоїчних ідей продовжилося на сторінках творів Імануеля Канта і Адама Сміта. Останній у «Багатстві націй» та інших текстах критично оцінював шойно посталу індустріальну Англію. Зокрема він закликав забезпечити робітників безкоштовною або фінансово посиленою для широких мас освітою. Був проти використання дитячої праці, а також критикував політку Англії щодо своїх колоній. Доводив, що дозвілля, а не лише сон, мають бути доступні кожній людині.

³ Детально ознайомитися з ідеями, що вплинули на Нусбаум, можна в її праці «Космополітична традиція» [Nussbaum 2019], а також у нещодавньому огляді [Хома 2021].

Інший англієць, філософ-утилітарист Міл, також осмислював суперечність гідності і щасливого життя. Крім іншого, він писав про зрозумілу сьогодні, але дивну в його час ідею рівності між чоловіками й жінками, адже гідність мають від народження всі люди.

Окремо варто згадати про постать Джона Ролза та його ідею політичного лібералізму. І Сен, і Нусбаум були знайомі з Ролзом, навчалися в нього як студенти. Саме ідея політичного лібералізму, яку критикувала й доповнювала Нусбаум, дозволила останній сформуванню власну теорію⁴.

Варто окремо зазначити, що наприкінці розділу представлений детальний список літератури. Нусбаум запропонувала вичерпний перелік авторів і текстів, що в той чи інший спосіб вплинули на розвиток центральних ідей ПС.

Підсумовуючи, варто сказати, що Посібник покликаний дати загальне уявлення про ПС та показати його міждисциплінарний потенціал. Загалом, численні розділи праці, які будуть цікаві не тільки історикам філософії, а й доволі широкому колу фахівців, цілком можна розглядати через історико-філософську призму. Наведені там аргументи мають під собою доволі значуще гуманітарне підґрунтя. Як уже зазначалося, сама наявність Посібника говорить про певну позицію в межах дискусій про роль історії філософії в аналітичній філософії. Ця думка розгортається далі та екстраполюється на діяльність теоретиків і практиків ПС, які, в більшості своїй філософами не є: «підхід спроможностей це комплексний набір аргументів і теорій, також це дослідницька програма, що триває. Кожна особа, що працює в цій царині, приносить нові історичні осяяння в загальну картину, збагачуючи підхід осяяннями з багатьох традицій» [Nussbaum 2020: 35].

На завершення зазначимо, що дана праця є дуже важливою для суспільно-політичної думки загалом. ПС виник як синтез великої інтелектуальної традиції, а різноманітність тем і численний колектив авторів рецензованої книги доводять, що його дослідницькі задачі досить успішно виконуються. Політичні виклики сучасному людству навряд чи можна розв'язати поодиночі. Даний посібник є продуктом глобалізації, який пропонує й відповідні стратегії для розв'язання цих проблем. Універсальність у конкретному – це його motto.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

- Хома, В. (2021). Історія філософії і практична філософія в новій книзі Марти Нусбаум. Nussbaum, M. (2019). *The Cosmopolitan Tradition: A Noble But Flawed Ideal*. Cambridge, MA.: Harvard University Press. *Sententiae*, 40(3), 129-133. <https://doi.org/10.31649/sent40.03.129>
- Хома, В. (2022). На шляху до експансивного політичного лібералізму: підхід спроможностей Нусбаум як реінтерпретація ідей раннього Ролза. *Філософська думка*, (1), 68-83. <https://doi.org/10.15407/fd2022.01.068>
- Chiappero-Martinetti, E., Osmani, S., & Qizilbash, M. (Eds.). (2020). *The Cambridge Handbook of the Capability Approach*. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/9781316335741>

⁴ Детальніше про співвідношення ідей Ролза і Нусбаум див.: [Хома 2022].

- Nichols, R. (2006). Why is the history of philosophy worth our study? *Metaphilosophy*, 37(1), 34-52. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9973.2006.00411.x>
- Nussbaum, M. (2019). *The Cosmopolitan Tradition: A Noble But Flawed Ideal*. Cambridge, MA.: Harvard University Press. <https://doi.org/10.4159/9780674242975>
- Nussbaum, M. (2020). The Capabilities Approach and the History of Philosophy. In E. Chiappero-Martinetti, S. Osmani & M. Qizilbash (Eds.), *The Cambridge Handbook of the Capability Approach* (pp. 13-39). Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/9781316335741.003>
- Nussbaum, M., & Oksenberg Rorty, A. (Eds.), (1995). *Essays on Aristotle's De Anima*. Oxford: Oxford University Press <https://doi.org/10.1093/019823600X.001.0001>
- Scriven, M. (1977). Increasing Philosophy Enrollments and Appointments through Better Philosophy Teaching. *Proceedings and Addresses of the American Philosophical Association*, 50(3), 232-234. <https://doi.org/10.2307/3129978>

Одержано 06.01.2022

REFERENCES

- Chiappero-Martinetti, E., Osmani, S., & Qizilbash, M. (Eds.). (2020). *The Cambridge Handbook of the Capability Approach*. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/9781316335741>
- Khoma, V. (2021). The History of Philosophy and the Practical Philosophy in Martha Nussbaum's New Book. Nussbaum, M. (2019). *The Cosmopolitan Tradition: A Noble But Flawed Ideal*. [In Ukrainian]. Cambridge, MA.: Harvard University Press. *Sententiae*, 40(3), 129-133. <https://doi.org/10.31649/sent40.03.129>
- Khoma, V. (2022). On the way to expansive political liberalism: Martha Nussbaum's capability approach as a reinterpretation of the ideas of young John Rawls. [In Ukrainian]. *Filosofska Dumka*, (1), 68-83. <https://doi.org/10.15407/fd2022.01.068>
- Nichols, R. (2006). Why is the history of philosophy worth our study? *Metaphilosophy*, 37(1), 34-52. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9973.2006.00411.x>
- Nussbaum, M. (2019). *The Cosmopolitan Tradition: A Noble But Flawed Ideal*. Cambridge, MA.: Harvard University Press. <https://doi.org/10.4159/9780674242975>
- Nussbaum, M. (2020). The Capabilities Approach and the History of Philosophy. In E. Chiappero-Martinetti, S. Osmani & M. Qizilbash (Eds.), *The Cambridge Handbook of the Capability Approach* (pp. 13-39). Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/9781316335741.003>
- Nussbaum, M., & Oksenberg Rorty, A. (Eds.), (1995). *Essays on Aristotle's De Anima*. Oxford: Oxford University Press <https://doi.org/10.1093/019823600X.001.0001>
- Scriven, M. (1977). Increasing Philosophy Enrollments and Appointments through Better Philosophy Teaching. *Proceedings and Addresses of the American Philosophical Association*, 50(3), 232-234. <https://doi.org/10.2307/3129978>

Received 06.01.2022

Andrii Baumeister, Vsevolod Khoma

Capability Approach and its Historico-philosophical Roots. Chiappero-Martinetti, E., Osmani, S., & Qizilbash, M. (Eds.). (2020). *The Cambridge Handbook of the Capability Approach*. Cambridge: Cambridge University Press.

Review of Chiappero-Martinetti, E., Osmani, S., & Qizilbash, M. (Eds.). (2020). *The Cambridge Handbook of the Capability Approach*. Cambridge: Cambridge University Press.

Андрій Баумейстер, Всеволод Хома

Підхід спроможностей і його історико-філософське коріння. Chiappero-Martinetti, E., Osmani, S., & Qizilbash, M. (Eds.). (2020). *The Cambridge Handbook of the Capability Approach*. Cambridge: Cambridge University Press.

Огляд книги Chiappero-Martinetti, E., Osmani, S., & Qizilbash, M. (Eds.). (2020). *The Cambridge Handbook of the Capability Approach*. Cambridge: Cambridge University Press.

Andrii Baumeister, Doctor of Sc. in Philosophy, Professor, Taras Shevchenko National University of Kyiv.

Андрій Баумейстер, д. філос. н., професор, Київський національний університет імені Тараса Шевченка.

e-mail: andrii.baumeister@gmail.com

Vsevolod Khoma, master student at the Faculty of Philosophy, Taras Shevchenko National University of Kyiv.

Всеволод Хома, магістрант філософського факультету, Київський національний університет імені Тараса Шевченка.

e-mail: mailhap25@gmail.com
